

Akadémiai Doktori Pályázat

Tézisek

Magyar –lengyel orvosi kapcsolatok 1945- ig

Kapronczay Károly

Budapest, 2010

A magyar-lengyel orvosi kapcsolatok története

I. Az értekezés tartalmi leírása

A magyar-lengyel orvosi kapcsolatok ténylegesen több évszázados múltra tekintenek vissza. Középkori kapcsolataink első szakasza főleg az uralkodói és főúri udvarokban megfordult orvosok tevékenységének adataira korlátozódik, valamint Krakkóra, a krakkói egyetemre, amelynek orvosképzése a magyar értelmiségi körökben is éreztette hatását. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az értelmiség a középkorban sokoldalú képzésben részesült, gyakran az orvosi tanulmányokat a teológiai, jogi vagy bölcséleti stúdiumok mellett végezték. A magyar és a lengyel uralkodói dinasztiák gyakori összeházasodása a királyi udvarokban a másik országból származó orvosok megjelenésével is járt. Gyakori volt, hogy a jelentős orvoshiánnyal küzdő országok külföldről hívtak meg neves orvosokat, így lehetett az, hogy egy-egy neves orvos több országra kiterjedő orvosi praxissal rendelkezett. Az Anjouk magyar- és lengyelországi uralkodása, majd a Jagelló lengyel királyi család több tagjának magyarországi uralkodása idején elsősorban a lengyel orvosok magyar földi tevékenységéről rendelkezünk adatokkal, amelyben már szerepet játszott az 1364-ben alapított krakkói egyetem közelsége, színvonala, a magyar szellemi életre gyakorolt kimutatható hatása is. A krakkói egyetem nem csupán a szabadabb gondolat egyik fellelegvára lett, de meghatározó volt abban a folyamatban is, hogy a központosító királyi hatalomnak egyre több képzett értelmiségre (teológusra, jogászra, orvosra) volt szüksége, akiket - a tanulmányaikat ösztöndíjjal és egyéb anyagi juttatással segítve - helyben akartak képezni. Közép-Európában a központosítási vágyakat tápláló királyságok (cseh, lengyel, magyar, az ausztriai főhercegség) saját egyetem létesítésére törekedtek. Ennek a lehetőségét a töröktől veszélyeztetett magyar királyság elvesztette, mert a pécsi egyetem működése inkább szándék, mint valóság volt. Így Krakkó és Bécs mellett továbbra is az itáliai egyetemek vonzották a tanulásra vágyókat leginkább.

Az Anjouk, a Jagellok, Hunyadi Mátyás és Szapolyai János uralkodása alatt jelentős számú lengyel orvos fordult meg magyar földön, majd Báthori István lengyel királysága idején ugyancsak magas létszámban tevékenykedtek magyar orvosok a lengyel királyi udvarban. A reformáció vallási és szellemi vitái a magyar hallgatók előtt hagyományos népszerűségnek örvendő egyetemek (Krakkó, Bécs, kisebb mértékben Prága) fejlődését visszavetették, ezért a protestánsok a német, a katolikusok pedig javarészt az itáliai egyetemeket látogatták. A peregrináló magyar medikusok Európa legkülönbözőbb egyetemein találkoztak lengyelekkel, kapcsolattartásuk a későbbiekben is kimutatható.

A 18. században, a felvilágosult abszolutizmus korában az államhatalom a közigazgatás feladatává tette az oktatáson belül az orvosképzést is, a közegészségügyi állapotok törvényes rendezését, a kórházügy felkarolását. Az aggasztó orvoshiány miatt a magyar-lengyel határ mentén az összefonódó orvosi ellátás képe bontakozott ki: lengyelek magyar területen, a magyarok lengyel lakta területen praktizáltak. Az ekkor létrejött (1769) magyar orvosi karra szép számmal iratkoztak be lengyel hallgatók, különösen a sebészképzés volt számukra vonzó. Lengyelország tragikusan alakuló történelmi-politikai helyzete miatt (Oroszország, Németország és Ausztria a 18. század végén szétdarabolta, majd egymás között felosztották a lengyel királyságot) a lengyel orvostársadalom jelentős hányada távolabbi külföldi egyetemeken szerzte oklevelét, de a bécsi és a pesti egyetem orvosi fakultásain is sok lengyel folytatott orvosi stúdiumokat.

A két nép kölcsönös rokonszenve is évszázadokkal korábbi időkre nyúlik vissza. Különösen a két nép szabadságáért folytatott küzdelmeinek idején: (az 1831.évi lengyel felkelés, az 1848-49-es magyar szabadságharc, az 1863-évi lengyel felkeléskor) magyar orvosok a lengyel, lengyel orvosok a magyar oldalon teljesítették hivatásukat, vállaltak szerepet a katonai orvosi szolgálatban. A vesztes csaták után általában török földre vagy Nyugat-Európa távolabbi helyeire menekültek a legyőzöttek, ezért a török hadsereg soraiban is szép számban szolgáltak magyar és lengyel honvédorvosok egyaránt.

A Monarchia időszaka erősítette ezeket a kapcsolatokat, majd a lengyel önállóság kivívásának folyamata némiképp lazított rajta. A 20. század legerőteljesebb magyar-lengyel orvosi kapcsolatrendszere a második világháború alatt jött létre: a Magyarországra menekült lengyelek önálló egészségügyi ellátásának kialakulása, a menekültek szociális gondozása, az önálló lengyel orvosi szervezet felállítása, a Lengyel Vöröskereszt magyarországi tevékenysége révén. Mindez nem csak az ide menekültek egészségügyi gondozását, betegellátását foglalta magába, hanem a hazai németellenes ellenálló mozgalom anyagi és személyi segítésének is bázisa volt. A nyugati fronton harcoló lengyel hadsereg egészségügyi szolgálatának segéd-személyzetét itt képezték ki.

II. A kutatás módszerei

A magyar-lengyel történeti kapcsolatok tudomány-, művelődés- és orvostörténeti feltárása érdemileg a 20. században kezdődött el, bár a 19. században megjelent nagyobb történettudományi feldolgozások (pl. Szilágyi Sándor: A magyar nemzet története. 1-10.köt. Bp., 1895-1898., valamint Fraknói Vilmos, Ábel Jenő egyetemtörténeti munkái, Schraud Károly forráskiadásai) főbb vonalaiban érintették a magyar-lengyel történelmi kapcsolatokat, az egyes korszakok politikai összefonódásainak jellegét, de témánk vonatkozásában alig-alig közöltek néhány adatot. Az egyetemtörténeti források elemzése, egy-egy kimagasló személy életútjára vonatkozó adalékok részletes feltárása bővítették ismereteinket. A lengyel egyetemtörténeti adattárak, forráskiadások ugyanakkor elég részletesen szólnak a magyar vonatkozásokról, főként a 19. századi lengyel szakirodalom elemzi a Krakkóban tanult magyarok szerepét, jelentőségüket az 1364-ben alapított egyetem életében. Ezek a források döntő többségben lengyel nyelven kerültek kiadásra, a nyelvi nehézségek miatt ezért csak szűk kör számára váltak kutathatóvá. A lengyel történelemtudomány erőteljesebben használta fel az ismertebb nyelvek közvetítésével megvalósítható szélesebb körű publicitást, mivel alapvető munkáikat - kisebb vagy nagyobb terjedelmű változatban – németül, franciául is közre adták.

A középkori kapcsolatok alakulása a magyarországi latin nyelvű források alapján is megközelíthető. Adatokban rendkívül gazdag Wespriemi István négykötetes orvosi életrajz gyűjteménye (*Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*, 1774-1787.között jelent meg, majd 1960-1970 közötti években kétnyelvű – latin-magyar – kiadása is napvilágot látott). A 18. századtól a hazai levéltári források köre is bővült, a magyar Királyi Kancellária, a Helytartótanács iratanyaga is számos vonatkozásban nyújt tájékoztatást témánkról. A legjelentősebb a 20. század történéseit illetően a Magyar Országos Levéltár iratanyaga, a Belügyminisztérium, a hajdani Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium forrásai, valamint a Semmelweis Egyetem Levéltára, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára, utóbbiak az oktatási kapcsolatokról tartalmaznak értékes adatokat.

A második világháború éveiben magyar földre menekült lengyelek polgári és katonai egészségügyi ellátásának forrása a Belügyminisztérium IX., valamint a Honvédelmi Minisztérium XXI. osztályának iratai, amelyek nem csupán egyes személyekre adnak információkat, de pontos dokumentációval rendelkeznek a lengyel polgári és katonai egészségügyi, betegellátó intézmények tevékenységéről, helyzetük alakulásáról is. A második világháború magyar-

országi lengyel emigrációjának tagjaitól – az 1970-es évektől folyamatosan – értékes visszaemlékezések jelentek meg, amelyek zömmel lengyel nyelven – némelyik magyar fordításban is – férhetők hozzá. Mindezek számos értékes orvosi vonatkozást is tartalmaznak.

Személyesen több ilyen kötet szerkesztésében, kiadásában vettem részt, sőt több történelmi dokumentumfilm készítésében is. E korszak kutatásában legfőbb forrásom a varsói Lengyel Országos Levéltár második világháborús gyűjteménye volt, ahol számos olyan iratköteget őriznek, amelyek Magyarországon keletkeztek, de az 1945-ben létrehozott lengyel repatriációs bizottság hazaszállította azokat.

III.A disszertáció helye az orvos- és művelődéstörténeti feltárások területén

A disszertáció elsődleges célja, hogy a magyar-lengyel orvosi kapcsolatok több évszázadra visszanyúló folyamatát egy egységes munkában foglalja össze, bizonyos periodizáció szakaszokat állapítson meg, ezen belül pedig vagy az időrendiséget követve, vagy egyes személyekre irányuló kutatási módszerrel tárja fel az adatokat, keressen közöttük összefüggés, irodalmi, könyvészeti és levéltári forrásokkal bizonyítsa a feltárt tények valóságát. Ugyancsak meg kellett határozni a kapcsolatok jellemző színhelyeit, a középkorban az uralkodói, nemesi, főúri udvarokat, az egyetemek meghatározó szerepét, különösképp azért, hogy a magyar értelmiség peregrinációra kényszerülve, külföldi egyetemeken gazdagította tudását, szerezte diplomáját, miközben nagyban öregbítette a magyarok hírnevét. Természetesen a kimagasló orvosi pályafutásoknak – legyen az magyar vagy lengyel – nem csupán a szakmai ismeretek színvonala, de a jelentős orvoshiány is oka volt, ezzel magyarázható a más országokban végzett széleskörű orvosi gyakorlat.

Az elmúlt száz esztendő – ezen belül is az elmúlt évtizedek – hazai és külföldi történettudományi kutatásai nagy figyelmet szenteltek az ún. kapcsolat-történetnek, amely nem kizárólag a politikatörténetre korlátozódott. A művelődéstörténet és ennek keretében a legkülönbébb szakmatörténeti vonatkozások kapcsolatrendszere egyben tükrözi is az adott ország korabeli tudományos életének, a más országokkal szemben megnyilvánuló rokonszenvének, a történeti hagyományoknak. Ez mutatkozik meg a magyar-lengyel orvosi kapcsolatokban is. Annak ellenére, hogy a két nép – mondhatni tradicionálisan – rokonszenvvel viselkedik egymással, valljuk be, hogy szűkebb szakmai kérdésekben is, meglehetősen keveset tudunk a másiktól. Disszertációm azt kívánja a maga szerény eszközeivel szolgálni, hogy egy újabb, nagyobb közösségben, az Európai Unióban, ne csupán a rokonszenv, hanem az egymás történelméről, kultúrájáról elsajátított egyre gazdagabb ismeretanyag is összekapcsoljon minket.

IV. A témával foglalkozó legfontosabb munkák jegyzéke

Könyvek

- Kapronczay Károly: Akkor nem volt Lengyelország. Bp., Magvető, 1992. 175 l.
- Kapronczay Károly: Magyar-lengyel orvosi kapcsolatok. Bp., Medicina, 1992. 79 l.
- Kapronczay Károly: Lengyel katonák magyar földön. Bp., Zrínyi, 1994. 133 l.
- Kapronczay Károly: Refugees in Hungary. /Shelter from storm during World War II./ Toronto – Buffalo, 1998. 258 l.
- Kapronczay Károly: Polsko-węgierskie zwiazki lekarskie. Kraków, 2000. 196 l.
- Kapronczay Károly: A magyar-lengyel történeti kapcsolatok évszázadai. /Tankönyv/. Bp., Mundus, 2000. 201 l.
- Kapronczay Károly: Közép-Európa orvoscépzése. Bp., OPI, 2004. 99 l.

Tudományos közlemények

- Kapronczay Károly: Dzialnosc Polskiego Czerwonego Krzyza na Wegrzech w latach II. wojny swiatowej. Arch. Hist. Med. (Varsó), 1984, tom 47. nr. 4. 529-538 p.
- Kaponczay Károly: István Wespriemi. Arch. Hist. Med. (Varsó), 1980. tom 43. nr.3. 325-339.p.
- Kapronczay Károly: Az egyetemek szerepe az orvoscépzésben a reneszánsz és a reformáció korában. Orvostört. Közl. 109/112. 1985. 25-29.p.
- Kapronczay Károly: A lengyel felvilágosodás és a krakkói egyetem orvosi karának reformja. Orvostört. Közl. 64/65. 1975. 103-113.p.
- Kapronczay Károly: Wladislaw Szumowski. Orvostört. Közl. 60/61. 1971. 287-291.p.
- Kapronczay Károly: A krakkói egyetemen tanult lengyel orvosok a XVI. századi Magyarországon. Orvostört. Közl. 62/63. 1971. 111-116.p.
- Kapronczay Károly: Die polnische Aufklärung und die Reform an der medizinische Fakultät der Universität Krakau. Die Waage, 1972, nr. 11. 170-175.p.

- Kapronczay Károly: Lengyel iskolák Magyarországon a második világháború alatt. *Magy. Pedagógia*, 1974. 1. sz. 66-87.p.
- Kapronczay Károly: Báthori István iskolaalapítási törekvései. *Magy. Pedagógia*, 1975. 3. sz. 253-261.p.
- Kapronczay Károly: The health affairs of the Polish Refugees in Hungary during World War II. 1939-1945. *Orvostört. Közl.* 77. 1976, 27-42.p.
- Kapronczay Károly: Die Krankheit von István Báthori und seine Hofärzte. *Acta Cong. Int. XXIV. Hist. Med. Bp.*, 1974. 495-503.p.
- Kapronczay Károly: Adatok Közép-Európa orvosképzésének átfarmálásához a 18-19. században. *Levéltári Szemle*, 1993. 3.sz. 3-14.p.
- Kapronczay Károly: A Lengyel Vöröskereszt magyarországi szervezete a második világháború alatt /1939-1945/. *Valóság*, 2002. 2. sz. 66- 76.p.
- Kapronczay Károly: Katyn – a gyilkosság anatómiája. *Valóság*, 1998. 6. sz. 92-102.p.
- Kapronczay Károly: Uchodcy polscy na Węgrzech. *Arch. Hist. Med. (Varsó)*, 1993, tom 56. nr. 4. 375.395 p.

